

Оксана Власюк,

кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
ORCID ID 0000-0002-1683-5622
vlasuk_oksana@ukr.net

Тетяна Дараган,

завідувач сектору відділу науково-дослідної роботи
та атестації наукових кадрів,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
ORCID ID 0000-0002-6714-9374
tanya_dar@ukr.net

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглянуто питання впровадження демократичних процесів у систему вищої освіти. Досліджено особливості розгортання демократичних процесів у вітчизняній системі вищої освіти. Визначено напрями демократизації освіти та основні чинники демократизації на рівні управління освітньою галуззю та окремим закладом вищої освіти. Доведено, що демократизація освіти проявляється через проникнення принципів демократії в усі складові системи освіти – структуру закладів освіти, яка інтенсивно модернізується, управління, зміст і освітній процес, кадрову політику, сферу контролю тощо. Визначено передумови ефективного впровадження демократії: розширення автономії закладів вищої освіти, демократизація нормативно-правового поля, відсутність ідеологізації освіти, формування освітніх програм на компетентнісній основі. Розглянуто необхідність оновлення освітніх програм з врахуванням сучасних потреб інтеграції до світового освітнього простору. Зазначено важливість залучення роботодавців до створення стандартів вищої освіти нового покоління та формування освітніх програм. Обґрунтовано ідею студентоцентричного навчання, принципами якого є самоорганізація, гнучкість, самонавчання, аналіз та впровадження інновацій, нестандартне творче мислення.

Доведено необхідність демократизації вищої освіти в Україні задля підвищення якості надання освітніх послуг, забезпечення економіки високопрофесійними фахівцями, конкурентоспроможності закладів вищої освіти та інтеграції національної вищої освіти до єдиного світового освітнього простору.

Ключові слова: демократизація освіти, децентралізація, освітній процес, університетська автономія, кадрова політика, освітня програма.

Оксана Власюк, Тетяна Дараган. Демократизація образовательного процесса

В статье рассмотрены вопросы внедрения демократических процессов в систему высшего образования. Исследованы особенности развертывания демократических процессов в отечественной системе высшего образования. Определены направления демократизации образования и основные факторы демократизации на уровне управления образовательной отраслью и отдельным учреждением высшего образования. Доказано, что демократизация образования проявляется путем проникновения принципов демократии во все составляющие системы образования – структуру учебных заведений, управление, содер-

жання і освітній процес, кадрову політику, сферу контролю і тому подібне. Визначені передумови ефективного впровадження демократії: розширення автономії вищих навчальних закладів, демократизація нормативно-правового поля, відсутність ідеологізації освіти, формування освітніх програм на компетентній основі. Розглянуто необхідність оновлення освітніх програм з урахуванням сучасних потреб інтеграції в міжнародне освітнє простір. Зазначено важливість залучення роботодавців до створення стандартів вищої освіти нового покоління і формуванню освітніх програм. Обґрунтовано ідею студентоцентричного навчання, принципами якого є самоорганізація, гнучкість, самонавчання, аналіз і впровадження інновацій, нестандартне творче мислення. Доведено необхідність демократизації вищої освіти в Україні для підвищення якості надання освітніх послуг, забезпечення економіки високопрофесійними спеціалістами, конкурентоспроможності вищих навчальних закладів і інтеграції національного вищої освіти до єдиного міжнародного освітнього простору.

Ключевые слова: демократизация образования, децентрализация, образовательный процесс, университетская автономия, кадровая политика, образовательная программа.

Oksana Vlasyuk, Tatyana Daragan. Democratization of the educational process

The article considers the issue of introduction of democratic processes in the system of higher education. The peculiarities of the development of democratic processes in the domestic system of higher education have been studied. The directions of democratization of education and the main factors of democratization at the level of management of the education sector and a separate institution of higher education are determined. It is proved that the democratization of education is manifested through the penetration of the principles of democracy into all components of the education system - the structure of educational institutions, which is intensively modernized, management, content and educational process, personnel policy, control and more. The preconditions for the effective implementation of democracy are determined: the expansion of the autonomy of higher education institutions, the democratization of the legal framework, the lack of ideology of education, the formation of educational programs on a competency basis. The necessity of updating educational programs taking into account modern needs of integration into the world educational space is considered. The importance of involving employers in the creation of new generation higher education standards and the formation of educational programs is noted. The idea of student-centered learning, the principles of which are self-organization, flexibility, self-learning, analysis and implementation of innovations, non-standard creative thinking is substantiated. The necessity of democratization of higher education in Ukraine in order to improve the quality of educational services, provide the economy with highly professional specialists, competitiveness of higher education institutions and integration of national higher education into the single world educational space is proved.

Key words: democratization of education, decentralization, educational process, university autonomy, personnel policy, educational program.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Освіта є найважливішою складовою суспільного економічного життя країни, необхідною умовою її стабільного розвитку. Без якісної освіти неможливий поступ держави у майбутнє, духовний та культурний розвиток суспільства в умовах глобалізації.

Стратегічний курс на інтеграцію в Європейське співтовариство, який обрала Україна, зумовлює постановку нових завдань як перед освітньою системою в цілому, так і безпосередньо перед вищою освітою, оскільки саме їй належить провідна роль у формуванні культурних цінностей особистості, зростанні наукового та інтелектуального потенціалу.

Серед пріоритетних напрямів реформування вітчизняної системи вищої освіти – запровадження процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості з урахуванням європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти, поглиблення співпраці з європейськими організаціями. Реформування вищої освіти в Україні включає оновлення освітніх систем, створення та впровадження освітніх стандартів нового покоління, розроблених на компетентнісній основі. Для системи вищої освіти глобалізація означає інтенсивний обмін світовим досвідом та його впровадження, розвиток на цій основі творчої активності науково-педагогічного працівника, демократизації освіти та управління освітнім процесом відповідно до найбільш раціональних досконалих прикладів.

Головною тенденцією змін в системі освіти, зокрема вищої, є демократизація освітнього процесу. Тому в умовах швидких змін економіки Європи та нашої держави зокрема актуальними є дослідження проблем демократизації освітнього процесу, що обумовлено необхідністю модернізації освітньої галузі, задля підвищення якості надання освітніх послуг закладами вищої освіти, здатними до здорової академічної конкуренції, гнучкості та адаптивності [1]. Адже сьогодні роботодавцям потрібні не просто висококваліфіковані фахівці, які мають високий рівень професійної освіти, а спеціалісти, здатні до нестандартного творчого мислення, самонавчання, аналізу та впровадження інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Демократизація освіти – одне з ключових положень сьогодення, галузь вирішення багатьох проблем, що постали перед українським суспільством. Це надзвичайно важливий і тривалий процес змін відносин між суспільством, державою та закладами освіти, в тому числі закладами вищої освіти, між керівництвом та викладачами, між викладачами та здобувачами вищої освіти, між самими здобувачами вищої освіти [2].

В Україні питання демократизації освіти висвітлені у роботах таких учених та педагогів, як В. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, Є. Базовкін, В. Бакіров, В. Бебик, І. Бідзюра, І. Варзар, К. Ващенко, В. Воронкова, М. Головатий, В. Горбатенко, В. Денисенко, М. Дмитренко, Г. Зеленько, В. Євтух, В. Клімов, А. Кормич, А. Колодій, В. Корнієнко, О. Картунов, В. Кремень, А. Лузан, Н. Латигіна, В. Мельник, М. Михальченко, О. Мироненко, Л. Нагорна, М. Остапенко, В. Пазенок, М. Пірен, Г. Почепцов, І. Поліщук, Н. Ротар, М. Рибачук, Ф. Рудич, С. Рябов, В. Савельєв, О. Скрипнюк, Т. Татаренко, А. Толстоухов, О. Фісун, Ю. Шайгородський, Ю. Шемшученко, П. Шляхтун, В. Якушик та ін.

І все ж, незважаючи на великий обсяг публікацій, проблеми демократії в університетській освіті як в теоретичному, так і в практичному плані залишаються далекими від остаточного вирішення. Тому метою статті є дослідження особливостей розгортання демократичних процесів у системі вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Демократизація вищої освіти забезпечує участь кожного учасника освітнього процесу, підтримує заклад вищої освіти у виконанні його основних функцій (далі – ЗВО) на основі відкритості, прозорості, доступності до інформації. Тому основними принципами демократизації освіти можна вважати: рівні можливості, співробітництво, різноманітність, відкритість, регіоналізацію, самоорганізацію. Виділяють їх, враховуючи рівень управління: здобувач вищої освіти (самоорганізація), науково-педагогічний працівник як керівник здобувачів вищої освіти (співробітництво), освітній заклад чи установа (відкритість), система закладів вищої освіти (різноманітність), регіон (регіоналізація), суспільство (принцип рівних можливостей). Тому модернізація вітчизняної вищої освіти ґрунтується на принципах демократизації, які лежать в основі організації освітнього процесу відповідно до ринкових запитів економіки, оновлення змісту освіти, створення

умов для розвитку особистості та самореалізації [3]. При цьому, основними критеріями розвитку національної вищої освіти є:

- національні і загальнолюдські цінності;
- рівні можливості у здобутті вищої освіти;
- особистісна орієнтація вищої освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації освітнього процесу;
- запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій;
- інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Основною передумовою для ефективного впровадження демократії на всіх рівнях є демократизація нормативно-правового поля освіти: на рівні управління національною системою освіти, на рівні управління окремим закладом освіти, на рівні провадження освітнього процесу. Демократизм законів і підзаконних актів та інших нормативних документів, що регулюють ці процеси, повинен забезпечувати демонополізацію освіти і участь громадськості в першому випадку; виборність і врахування пропозицій від колективу – в другому; творчість, вільний вибір методів і форм навчання – в третьому. Все це в комплексі створює підстави для розширення університетської автономії, конкуренції між закладами вищої освіти, завдяки чому підвищиться якість надання освітніх послуг; визначає ринкову орієнтацію освіти, без чого механізми конкуренції працювати не можуть.

Зростання автономії закладів вищої освіти супроводжується демократизацією управління всередині цих закладів. Головною метою цієї демократизації є підвищення ефективності управління в нових умовах, а також забезпечення стійкого розвитку [4]. Сьогодні це можливо лише через збільшення академічних свобод і широке залучення всіх учасників освітнього процесу до вирішення тих чи інших питань, розподіл відповідальності за окремі напрями діяльності між органами управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів.

Демократизація закладу вищої освіти завбачує обов'язкову демократизацію управлінської діяльності його керівників, науково-педагогічних працівників та студентських колективів, створення демократичного стилю керівництва, ефективність діяльності колегіальних органів управління, студентського самоврядування, співробітництва, співтовариства.

Одними з основних рис демократичної вищої освіти є відсутність ідеологізації освіти, надання здобувачам вищої освіти широких можливостей вибору навчальних курсів (зокрема й в інших ЗВО) та викладачів, навчання студентів самостійності, надання їм максимальної свободи в поєднанні з вихованням почуття відповідальності за свої дії, використання студентського самоврядування, орієнтація вищої освіти на кінцеві результати – працевлаштування випускників.

В освітньому просторі Європи демократизація вищої освіти проявляється через сучасний підхід до процесу формування та впровадження освітніх програм, який має назву студентоцентроване навчання (*student centered approach*). Тому однією із ключових позицій Закону України «Про вищу освіту» є ідея студентоцентрованого навчання, що передбачає зміщення уваги з «викладання» на «навчання» із зосередженням на здобувачеві вищої освіти (викладач стає освітнім консультантом, наставником). Це спонукає здобувача вищої освіти самостійно організовуватись, активно навчатись, орієнтуватись на цілі та результати. Студентоцентроване навчання концентрується на компетентнісній основі та забезпечить суспільство як соціальними потребами, так і професійними. Використання студентоцентрованої освіти сприяє гнучкості навчання впродовж життя через змішані мо-

делі навчання та визнання освіти, попередньо отриманої в результаті формального та неформального навчання.

Тому одним із шляхів модернізації змісту освіти є оновлення освітніх програм на компетентісному підході з врахуванням сучасних потреб інтеграції до світового освітнього простору. Результатом цього має стати не те, чому навчають здобувачів вищої освіти, а те, що вони вивчили, засвоїли та спроможні робити. Це допоможе випускникам ЗВО отримати роботу на ринку праці, бути конкурентоспроможними. Враховуючи динамічний ринок праці, надзвичайно важливою є співпраця науково-педагогічних працівників і роботодавців у створенні та впровадженні освітніх програм, розробці та реалізації стандартів вищої освіти нового покоління, створенні моделі фахівця, який буде затребуваним на ринку праці, успішно працевлаштованим. Прозорість освітніх програм та отриманих кваліфікацій і є основою демократичного світового простору вищої освіти.

Для інтеграції вітчизняної вищої освіти до єдиного світового освітнього простору необхідним є наближення організації освітнього процесу до світової системи освіти задля визнання документів про освіту країнами світу. Крім цього, відкритий освітній простір сприятиме мобільності студентів та професорсько-викладацького складу. Академічна мобільність студента надає йому можливості навчатися в іншому закладі вищої освіти за такою ж спеціальністю із врахуванням дисциплін та кредитів. Це сприятиме ефективному розвитку інтелектуального потенціалу.

Міжнародна мобільність науково-педагогічних працівників визначається дослідженнями та науковою роботою. Для молодих вчених та викладачів існують спеціальні тренінги, стажування. На жаль, в Україні мобільності заважають економічні показники, невідповідність європейському рівню життя.

Демократизація вищої освіти проявляється через кадрову політику, а саме: впровадження ринкових механізмів у процес добору науково-педагогічних кадрів до професорсько-викладацького складу. Важливим при цьому є поглибленні знання та розуміння викладачами своєї дисципліни, необхідний досвід та вміння ефективного викладання, доступ до інформації зовнішнього оцінювання їхньої роботи. Заклади вищої освіти мають створювати для науково-педагогічних працівників комфортні умови та можливості для їх роботи, вдосконалення фахової майстерності та підвищення кваліфікації. Викладачі відіграють ключову роль у створенні якісного досвіду для здобувачів вищої освіти та забезпеченні умов для набуття ними знань, компетенцій і навичок.

Заклади вищої освіти несуть основну відповідальність за професіоналізм науково-педагогічних співробітників та створення для них сприятливого середовища, що дозволить їм ефективно виконувати свою роботу. В такому середовищі: 1) встановлюються та дотримуються чіткі, прозорі і справедливі процедури набору працівників, а також діють умови працевлаштування, в межах яких визнається важливість викладацької діяльності; 2) існують можливості та стимули для професійного розвитку викладацького складу; 3) заохочується наукова діяльність задля посилення зв'язку між освітою та дослідженнями; 4) заохочується застосування інноваційних методів викладання та нових технологій.

Демократизація вищої освіти проявляється через сферу контролю за діяльністю закладів освіти, де основою є відкритість, прозорість контролю за участю різних суб'єктів освітнього процесу. Заклади вищої освіти повинні оприлюднювати чітку, точну, об'єктивну, актуальну і доступну інформацію про свою діяльність, яка буде корисною не лише для вступників та здобувачів вищої освіти, а й інших зацікавлених осіб: перелік пропонованих освітніх програм, вимоги до них, кваліфікації, рейтинг успішності здобувачів вищої освіти, інформацію про працевлаштування випускників.

Загалом, для реалізації демократичної освіти потрібні такі заходи:

1) створення та реалізація нових освітніх програм на компетентнісній основі, орієнтованих на кінцевий результат – працевлаштування випускників;

2) достатнє фінансування освітньої і викладацької діяльності, забезпечення підтримки здобувачів вищої освіти;

3) участь стейкхолдерів (роботодавців, професійних та громадських організацій та ін.) у розробці науково- та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу;

4) дослідження та аналіз міжнародного досвіду демократизації освіти, висвітлення його у спеціалізованих фахових виданнях, на науково-теоретичних і практичних конференціях, семінарах;

5) обговорення актуальності демократичної освіти в суспільстві та втілення в життя результатів цих обговорень за допомогою державних та громадських програм.

Демократія й освіта є життєво важливими складовими будь-якого суспільства. Тенденції розвитку сучасної освіти призводять до необхідності пошуку нових підходів до навчання, мислення і дій в нових умовах. Тому демократизація є необхідним елементом, що веде освіту в майбутнє, до нового стилю життя майбутніх поколінь.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Демократизація вищої освіти є складним, багатогранним процесом та проявляється через проникнення принципів демократії в усі складові системи освіти – структуру закладів освіти, яка інтенсивно модернізується, управління, зміст і освітній процес, кадрову політику, сферу контролю тощо. Основними принципами демократизації освітнього процесу є: надання студентам широких можливостей вибору навчальних курсів (зокрема й в інших ЗВО) за чіткого розуміння кінцевої мети свого навчання; навчання здобувачів вищої освіти самостійності, надання їм максимальної свободи, виховання почуття відповідальності за свої дії, за рівень підготовки; зведення ролі викладача до рівня помічника в одержанні знань; наявність демократичної системи надання й оцінювання знань, яка стимулює студентів до постійної праці з оволодіння ними і найбільш адекватно відображає індивідуальний розвиток та здібності кожного; використання студентського самоврядування в академічних групах та гуртожитках (тобто на рівні навчання і побуту) як одного з найважливіших етапів громадського зростання; забезпечення рівних умов вступу до ЗВО, навчання в ньому, а також рівних можливостей набуття подальшої освіти впродовж усього життя; орієнтація вищої освіти на кінцеві результати – працевлаштування випускників, з одного боку, і задоволення вимог споживачів – роботодавців – з другого; спрямованість освітньої системи на підготовку сучасного конкурентоспроможного фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демократизація освіти. URL: <http://www.timo.com.ua/wiki/index.php/>
2. Іванова Т. Демократизація освіти в державному управлінні – ознака європейської системи. Наукові розвідки з державного та муніципального управління. 2015. № 1. С. 27–33.
3. Лебідь Є. Державно-громадський тип управління освітою: європейський досвід та українські реалії. Є. Лебідь. URL: <http://www.eurorexhi.kiev.ua>
4. Шкурат М. «Механізм автономізації в системі державного управління вищою освітою України в світлі вимог Болонського процесу», Публічне управління та митне адміністрування. 2018. № 2(19). С. 122–128.

REFERENCES

1. Demokratyzaciya osvity. URL: <http://www.timo.com.ua/wiki/index.php/> [in Ukrainian].
2. Ivanova T. Demokratyzaciya osvity v derzhavnomu upravlinni – oznaka yevropejskoyi systemy. Naukovi rozvidky z derzhavnogo ta municypalnogo upravlinnya. 2015. № 1. S. 27–33 [in Ukrainian].
3. Lebid Ye. Dezhavno-gromadskyj typ upravlinnya osvitoyu: yevropejskyj dosvid ta ukrayinski realiyi. Ye. Lebid. URL: <http://www.europexxi.kiev.ua> [in Ukrainian].
4. Shkurat M.O. «Mekhanizm avtonomizatsii v systemi derzhavnoho upravlinnia vyshchoiu osvitoiu Ukrainy v svitli vymoh Bolonskoho protsesu», Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia. 2018. №2 (19). S. 122–128 [in Ukrainian].